პურეულით ვაჭრობის საქმე ჩვენში

ტფილისი, 9 დეკემბერი, 1886 წელი.

I

ჩვენ ამას წინათა ვსთქვით, რომ თუ რომელიმე საგანი ვაჭრობისა ნამეტანი არ არის და თვითონ საგნის მწარმოებელს არ ეჭარბება, მისი საბაზროდ გამოტანა ბევრს არას ჰნიშნავს და ამ სახით გამართული ვაჭრობა ვერც კეთილს მოასწავებს და ვერც ვაჭრობის მკვიდრ საფუძველზედ აგებასა. ამისთანა ვაჭრობა მარტო შემთხვევითია და დიდ ხანს თავს ვერ დაიჭერს. ამიტომაც ჩვენ ყველაზედ უწინარეს ჩვენს ახლად დაწყებულს ვაჭრობას პურისას ამ მხრით შევეხენით და დავინახეთ, რომ არავითარი სასტატისტიკო ცნობა არა გვაქვს შევიტყოთ, ეს ვაჭრობა პურის ნამეტანობამ გამოიწვია, თუ გაჭირების უღონობამ. ეხლა წარმოვიდგინოთ, მითომც შემდეგ რიგიანად გამოკვლევისა დავრწმუნდით, რომ პური გვეჭარბება, ამიტომ ვყიდით და გაგვაქვს საქვეყნო ბაზარში. მაინც დაიჭერს თუ არა თავსა ეს ახლად დაწყებული ვაჭრობა? ეს საკითხავი მაინც საკითხავად ჰრჩება იმ შემთხვევაშიაც, როცა ვიგულისხმებთ, რომ პური ჩვენში ნამეტანია და მოჭარბებული. საქვეყნო ბაზარში დიდი ცილობაა, რომელსაც მეცნიერნი „კონკურენციას“ ეძახიან. რომ ამ ცილობაში ჩვენმა პურმა თავი გაიტანოს და საქვეყნო ბაზრის მოედანზედ თავისი შესაფერი ადგილი დაიჭიროს, ორი აუცილებელი სიკეთე უნდა სჭირდეს: ერთი რომ თვისებით და ღირსებით სხვაზედ კარგი იყოს და მეორე სხვაზედ იეფი, თვისებისა და ღირსების კვალობაზედ. რაც შეეხება თვისებას და ღირსებას ამიერკავკასიის პურისას, ამ მხრით ჩვენებური პური ბევრს სხვას არ ჩამოუვარდება, და თუ დღეს მაინცდამაინც ამ მხრით აკლია რამ, საქმე ადვილად გასასწორებელია, რადგანაც ჩვენებური მიწა და ჰაერი ყოველს განკარგებას სასოფლო წარმოებისას ხელს უწყობს და ყოველგვარს პურს მოიყვანს ჩვენში მაღალის ხარისხიდამ დაწყებულს დაბალ ხარისხის პურამდე. ეს დღესაც არის ჩვენში და კეთილად განწყობილი ვაჭრობა უფრო გააძლიერებს შემდეგისათვის. მაშასადამე, დაგვირჩა გამოსაკვლევად: იეფობით შეუძლიან ჩვენებურს პურს შეეჭიდოს სხვა ქვეყნის პურს საქვეყნო ბაზარში, თუ არა?

პურის, როგორც სააღებ-მიცემო საგანის, ერთი უდიდესი ნაკლულევანება ის არის, რომ დიდი საპალნე ცოტა ფულს აყენებს: თითონ მძიმეა, ბევრს ადგილს იჭერს გადატანაში და ფასი კი ცოტა აქვს, ასე რომ ხშირად გადატანა პურის ფასადვე ჰჯდება. რა თქმა უნდა, რომ ამ შემთხვევაში მისავალ-მოსავალ გზების ავკარგიანობას დიდი და უპირველესი მნიშვნელობა აქვს. აბა ამ მხრით გავსინჯოთ ჩვენი ქვეყანა და ვნახოთ, გზების სიკეთე რამოდენად გვშველის პურის გაიეფებაში.

შავის ზღვიდამ, როგორც ერთადერთი დიდი ძარღვი, მიდის რკინისგზა კასპიის ზღვამდე და ჰყოფს მთელს ამიერკავკასიას ორ დიდ, მაგრამ არა თანასწორ ნაწილად. პირველ შეხედვით,

კაცსა ჰგონია, რომ ამიერკავკასიას ვაჭრობისათვის ორ ზღვისაკენ კარი ღია აქვს. ცოტად თუ ბევრად ეს, რასაკვირველია, მართალია, მაგრამ იმოდენად კი არა, რომ ამ რკინისგზის შემწეობით პურის ვაჭრობამ დიდი ფრთა გამოიბას. პირდაპირი ხეირი რკინისგზისა საზოგადოდ იმაშია, რომ მისის მეოხებით იეფფასიანმა, მაგრამ ბუნებითად დიდ საპალნიანმა საქონელმა აღებ-მიცემობისამ, როგორც, მაგალითებრ, პურია, სიმძიმე გზის ხარჯისა გადატან-გადმოტანაში უნდა ადვილად აიტანოს და ბევრად მისაჩნევი არ უნდა იყოს, იმიტომ რომ თვით გადატანა, როგორც საქმე, მეტად გაადვილებულია რკინისგზით და ფასიც გადატანისა, როგორც ხარჯი გზისა, მეტად სუბუქია. მაგრამ ჩვენში ეს ესე არ არის. საზოგადოდ რუსეთში რკინისგზებზედ საქონლის გადატან-გადმოტანის წესები მეტად ხელს უშლის გადამტანელს და მერე თითონ ფასიც გადატანისა ძვირია. ჩვენში ხომ წესებიც უარესია და ფასიც მეტი. ფასს კიდევ როგორმე აუვიდოდა კაცი, რომ წესები არა ჰხუთავდნენ და საქონლის მოძრაობას არ აბრკოლებდნენ. მოიტან რომელსამე რკინისგზის სადგურზედ სოფლიდამ პურსა, თუ ამის მსგავს რასმე, და არ იცი, ერთი დღე მოგვიანდება, ერთი კვირა, თუ ერთი თვე საქონლის დადებამდე და გასტუმრებამდე. მინამ მოტანილს საქონელს სადგურიდამ დასძრავ და გაისტუმრებ, შენ შენი გემართება. კიდევ კარგი იქნებოდა, რომ საქონლისათვის წვიმისა და მზისაგან შესაფერი ალაჩუხი მაინც რამ იყოს, რომ ლოდინში არ დაგილპეს და არ წაგიხდეს. ჩვენდა სამწუხაროდ, არც ეს არის. აბა როგორ ახეიროს ამგვარ ყოფაში ვაჭრობამ? აბა რა ანგარიში იქონიოს მსყიდველმა თუ გამსყიდველმა ან ფულისა და ხარჯისა, ან დროსი და პაემანისა, რომელიც ასე საჭიროა ჭეშმარიტის აღებ-მიცემობისათვის და მარჯვედ ვაჭრობის წარმართვისათვის?

ამასაც თუნდა თავი დავანებოთ. რკინისგზის სადგურამდე პურს მოტანა არ უნდა? არის კი გზები ამისათვის სოფლიდამ? ამაზედ ხვალ მოვილაპარაკებთ.

II

ტფილისი, 10 დეკემბერი, 1886 წ.

გუშინ ჩვენი ლაპარაკი იმაზედ შევაყენეთ, რომ რკინისგზის სადგურამდე პურს გამოტანა უნდა თავის ბინიდამ და ვიკითხეთ: არის-კი გზები ამისათვის სოფლებიდამ? არის, როგორ არა, მაგრამ ვაი ამ გზებზედ მატარებელთ და საქონლის მზიდავთა. ჯერ როცა მშრალობაა, ჩვენი ძველებური ფეხმძიმე ურემი კიდევ ვაი და ვაგლახით, როგორც არის, ახერხებს საპალნეების ზიდვასა, მაგრამ ვაი მაშინ, როცა ატალახდება ხოლმე, მაშინ ხომ ძაღლიც არ გაიგდება ჩვენებურს გზებზედ. ეს გზების უხეირობა ისე ამძიმებს უამისოდაც მძიმე საპალნეს, იმოდენად აცდენს თავის საქმიდამ კაცსა, ხარსა, კამეჩსა, იმდენს დროს აკარგვინებს, რომ არ შეიძლება ყოველ ამან თავისი საფასური ზედ არ შეაკეცოს გადასატან საქონელსა. თუ სადმე გზატკეცილებია დამართული და ამით გაადვილებულია საპალნის ზიდვა, იქაც მაინც ზიდვის გაიეფებას ბევრად არა ჰშველის-რა. გზის ბაჟი, რომელსაც იხდიან

გზატკეცილზედ მოარულნი, ეგეც საგრძნობელი ხარჯია და თვით გადასატანს საქონელს ზედ ეკეცება, და რადგანაც გზატკეცილამდე მაინც გამოტანა უნდა საქონელს იმავე სავაივაგლახო გზებითა, ამიტომ გზატკეცილები მაგდენს არაფერს შეღავათს იძლევა საპალნის ზიდვის ხარჯში. შეუძლებელია, რომ ყოველ ამან საგრძნობელად არ დააძვიროს გადატანილი საქონელი საზოგადოდ და პური საკუთრივ. მერე რა გამოდის ამ დაძვირებიდამ? ემატება რამ თითონ მწარმოებელს და მიწისმომქმედსა? სრულებითაც არაფერი და საგულვებელი კია, რომ დააკლდეს კიდეც. აი რა მიზეზით. ამ შემთხვევაში პური მარტო ვაჭრობისათვის ძვირდება და აღებ-მიცემობას სამძიმოდ უხდება; ცილობას ვეღარ იტანს საქვეყნო ბაზარში უქმად ჰრჩება. ბაზარში რომ გასავალი არა აქვს, მწარმოებელი იძულებულია შინ მოელოდინოს მუშტარსა, და წახდენის შიშმა და გაჭირვების სიმწვავემ ჩალის ფასად გააღებინოს დიდის ოფლით მონაგარი ჭირნახული.

რომ უგზო-უკვლობის ამისთანა შედეგი მოსდევს პურის ვაჭრობაში, ამისი ცხადი მაგალითი თვალწინა გვაქვს და დღეს ჩვენის თვალითა ვხედავთ. სოფლად ეხლა პური ძლივ-ძლიობით იყიდება ფუთი სამ აბაზად, ცამეტ შაურად. იგივე პური ბათუმში გადის დღეს მანათად და სამ შაურად, მანათად და ერთ აბაზად, მაშასადამე ერთი ორად. ნუ გეგონოთ, რომ პურის ბათუმში წამღებს აქ დიდი მოგება ჰრჩებოდეს. ფუთზედ რომ ბევრი-ბევრი ორი შაური მოიგონ, ღმერთს ორისავე ხელით მადლობას შესწირავენ. დანარჩენი ფუთზედ ათი შაურის განაღდება სადღა მიდის? გზა, და გზის უვარგისობა სჭამს. მერე რამდენსა სჭამს? თითქმის იმოდენასვე, რაც თითონ პური ჰღირს. განა ამ ყოფაში ვაჭრობას თავის დაჭერა შეუძლიან! აბა ჩვენებურმა პურმა ცილობა როგორ უნდა გასწიოს საქვეყნო ბაზრის მოედანზედ, როცა ამერიკიდამ, ამ პურის უზარმაზარ ბოღაზიდამ, უფრო ადვილია, უფრო მოსახერხებელია, უფრო იეფია პურის გადმოტანა ევროპაში, ვიდრე ერევნიდამ, გუმბრიდამ, კახეთიდამ და თითონ ქართლიდამაც ბათუმამდე. თუ ეს დაუჯერებელი ჰგონია ვისმე და მეტისმეტად თქმული, მარტო ეს იკითხოს: ესე რომ არ იყოს, სამ აბაზად დღეს ქართლში ღირებული პური ბათუმში ერთი-ორად რად უნდა ჰჯდებოდეს? არა გვგონია ამერიკიდამ მარსელში მოტანილმა პურმა ფუთზედ ათი შაური ანუ ამაზედ ცოტად მეტნაკლები იმატოს მარტო გადმოტანისათვის. დღეს მარსელში და სხვა ადგილებში, რომელიც ხმელთაშუა ზღვის ნაპირებზეა, ამერიკის პური იმავე ფასად ისყიდება, როგორც ჩვენებური, - ეს მაშინ, როცა ჩვენებურს მწარმოებელს ფუთზედ სამ აბაზზედ, თუ ცამეტ შაურზედ მეტი არ მოსდის. განა ეს სახარბიელო აღებ-მიცემობაა? განა სამი აბაზი და ცამეტი შაური ფუთზედ კაი ფასია? განა ეს იმისთანა ფასია, რომ მწარმოებელს ხალისი მოუმატოს პურის წარმოების გაძლიერებისათვის და ბლომად მოყვანისათვის? არა გვგონია. და თუ ამერიკელთათვის სამჯობინარია პურის ფასი ევროპაში იმოდენად დასწიოს, რომ გასვლა-გამოსვლის შემდეგ ჩვენს მწარმოებელს ფუთზედ მარტო სამი აბაზი, თუ ცამეტი შაური უნაღდდებოდეს, მაშინ აშკარაა, ჩვენს ვაჭრობას პურისას არავითარი ღონე არ ექნება საქვეყნო ქაზარში სული იბრუნოს და დიდხანს იდგომილოს. ჩვენებური პური ცილობას ვერ გაუწევს ამერიკის პურს, როცა ბაზრის ფასისაგან პურის პატრონს ფუთზედ მარტო სამი აბაზი ან ცოტა ამაზედ

მეტნაკლები ფულიღა ენაღდება. თქმა არ უნდა, რომ თუ მოსავალი მოზღვავდა, ეს ჩვენი აზრი თავს არ დაიჭერს: რაკი პური თავსაყრელად გატყვრება, მაშინ, რასაკვირველია, ეგ ფასიც სამყოფია. მაგრამ დიდი შეცდომა იქნება ჩვენ სჯა ამ საგანზედ მაგ მეტად იშვიათს შემთხვევაზედ დავაფუძნოთ და არა ორთა-შუა მოსავალი ვიქონიოთ სახეში.

რაკი ამას ვიქონიებთ სახეში და იმასაც არ დავივიწყებთ თუ, - რამოდენად აძვირებს საქვეყნო ბაზრისათვის ჩვენებურს პურს უგზოობა და გადატანის ხარჯი, მაშინ აწ დაწყებული პურის ვაჭრობა ბევრს საიმედოს და სახარბიელოს არას წარმოგვიდგენს და დიდ ხანს ვერც თავს დაიჭერს.

III

ტფილისი, 19 დეკემბერი, 1886 წ.

წინა წერილებში ჩვენა ვსთქვით, რომ რადგანაც პურის მოსავლისა ჩვენში სასტატისტიკო ცნობანი არა გვაქვს, ჩვენ მოკლებულნი ვართ საბუთს ჯეროვანი და უტყუარი სიტყვა წარმოვსთქვათ მასზედ თუ, გვაქვს ჩვენ გასასყიდი პური, თუ არა. ისიც მოვახსენეთ მკითხველებს, რომ თუნდაც გვქონდეს, პურის გატანა საქვეყნო ბაზრამდე ძალიან ძვირად გვიჯდება და ერთი-ორად ჰხდის პურის ფასსა. გზა და გადატანა ამ შემთხვევაში თავისას არ იშლის და მაშასადამე იმისათვის, რომ ჩვენმა პურმა სხვის პურს იეფობაში ცილობა გაუწიოს, ფასი თვით პურისმომქმედმა უნდა დაიკლოს. ჩვენის ფიქრით, ის ამბავი, რომ ამ უკანასკნელ ხანებში ჩვენი პური საზღვარგარეთ გადის, ჩვენს ეკონომიურად გაღონიერებას კი არ უნდა მიეწეროს, არამედ რაიმე უეცარს შემთხვევას, რომელიც შესაძლოა ხვალ არ იყოს და რომელზედაც, მაშასადამე, არარაიმე დასკვნა არ აიგება ჯერ-ხანად მაინც.

წარსულ 1885 წელს, როცა ამ პურის ვაჭრობამ ჩვენში ცოტა რამ გაიღვიძა, ფოთისა და ბათუმის ნავთსადგურებიდამ სულ 681.595 ფუთი პური გაუტანიათ. ამ 1886 წელს კი ამ რიცხვმა ოთხ მილიონ ფუთამდე აიწია. შემთხვევაა ეს, თუ დასაწყისია კარგა მაგრად ფეხმოკიდებულ ვაჭრობისა? სწორედ შემთხვევაა, ჯერ იმიტომ რომ 1885 და 1886 წელს ფასი პურისა ჩვენში ისე დაეცა, რომ თუმცა საზღვარგარეთ გატანა ძვირად უჯდებოდათ, მაგრამ თითონ პურის ფასი ისეთი დაბალი იყო, რომ ამ სიძვირეს გზისას და გატანისას იტანდა საქვეყნო ბაზარზედ. მეორე ისა, რომ ერთმა დიდმა პურის მოსავლის ქვეყანამ და პურის გამსყიდველმა ამ ხანებში ვეღარ მიაწოდა პური საქვეყნო ბაზარსა. ეს ქვეყანა რუსეთია. ამას გვიმტკიცებს ეხლახან პეტერბურგიდამ მიღებული დაბეჭდილი წიგნი, რომელსაც სათაურად აქვს: 1886 წელიწადი, როგორც სასოფლო-სამეურნეო წელიწადი. ამ წიგნიდამა სჩანს, რომ რუსეთს, რომელსაც 1884 წელს საქვეყნო ბაზარში გაუტანია 13.000.000 „ჩეტვერტი“[1], წელს თითქმის საშინაოდ საკმაო პურიც არ მოსვლია. ანეულად ნათესი პური, ამბობს იგი წიგნი, ამ

1886 წელს მოვიდა ძალიან ნაკლებადაო. გაზაფხულის პურმა ორთა-შუა რიცხვს ვერ გადააჭარბაო[2] ამ ორიოდე სიტყვიდამა სჩანს, რომ რუსეთი ამ 1886 წელს ვერ შეიძლებდა საბაზროდ გაეტანა ბევრი პური. მართალიც არის: დღეს რუსეთში უჩივიან პურის ვაჭრობის დაკლებასა. ამ ჩივილში, რასაკვირველია, ის მიზეზიც არის, რომ უწინ თითქმის მარტო რუსეთი იყო ბოღაზი საქვეყნო ბაზრისა და ახლა კი ამერიკამ, ინდოეთმა და ავსტრალიამ ცილობა გაუწია, შესანიშნავი ადგილი დაიჭირა საქვეყნო ბაზარში და ბაზარს რუსეთის პური იმოდენა აღარ მოანდომა.

1868 წელს, როცა ამერიკამ კარგა საგრძნობლად გამოდგა ფეხი პურის საქვეყნო მოედანზედ, ამერიკის პური მოვიდა ევროპაში გასასყიდლად 6.834.000 ჩეტვერტი, რუსეთისა 12.062.000 ჩეტვერტი. მაშინ ინდოეთს სულ 600.000 ჩეტვერტი გამოეტანა და ავსტრალიას კი სრულიად არაფერი. შემდეგ ამერიკის პური უფრო და უფრო ჰმატულობს, და თუმცა ინდოეთიდამ პურის მოტანა თითქმის ისპობა, მაგრამ, მაგალითებრ, 1873 წელს მარტო ამერიკას გამოაქვს 22.872.000 ჩეტვერტი, რუსეთს კი 19.915.000. შემდეგს წლებში უფრო ძლიერდება ამერიკის პურის გამოტანა, მაგრამ რუსეთისაც ჰმატულობს. ამერიკა მაგრად ფეხს იკიდებს საქვეყნო ბაზარში, ხოლო როცა ავსტრალიასა და ინდოეთში რიგიანად მოაწყვეს პურის ვაჭრობის საქმე, ამერიკის პურის ვაჭრობა არამცთუ ჰმატულობს, კლებულობს კიდეც. ამ მხრით მეტად საინტერესონი არიან შემდეგნი ციფრები.

აი რომელს ქვეყანას რამდენი ჩეტვერტი ჰდა სხვა ხორბლეულობა გამოუტანია ხორბლად, თუ ფქვილად 1879 წლიდამ:

ამერიკას	რუსეთს	ავსტრალიას	ინდოეთს
1879 წ. 50.348.000	1879 წ. 38.240.000	1879 წ. „ „	1879 წ. 681.000
1880 წ. 49.794.000	1880 წ. 22.719.000	1880 წ. „ „	1880 წ. 2.309.000
1881 წ. 29.658.000	1881 წ. 23.129.000	1881 წ. 1.750.000	1881 წ. 6.160.000
1882 წ. 32.582.000	1882 წ. 33.199.000	1882 წ. 1.356.000	1882 წ. 6.890.000
1883 წ. 35.582.000	1883 წ. 38.085.000	1883 წ. 1.413.000	1883 წ. 10.881.000

1884 წ.	1884 წ.	1884 წ.	1884 წ.
33.434.000	36.864.000	1.300.000	6.500.000

* აქ ამ წლისა მარტო თერთმეტის თვის ანგარიშია.

თუმცა ასეა და დღეს საქვეყნო ბაზარში ბევრნი მოცილენი არიან, მაგრამ, როგორც ვატყობთ, ამ ცილობამ უფრო ამერიკის პური შეჰხუთა, რუსეთის პურს კი ვერა დააკლო-რა და რუსეთს მაინც დიდი ადგილი უჭირავს. ამის შემდეგ ადვილად გასაგებია, რომ რუსეთში პურის უმოსავლობას რა დიდი ზედმოქმედება უნდა ჰქონდეს პურის ვაჭრობაზედ საქვეყნო ბაზარში. ზემოთ ნათქვამისაგან სჩანს, რომ რუსეთი ამ 1886 წელს პურზედ ნაკლებად იყო. ამ გარემოებას, უეჭველია, უნდა აღეძრა პურის ვაჭრობა იმ ადგილებშიაც, სადაც თავის-დღეში არა ყოფილა. აი გამოცანა იმისი, რომ 1886 წელს ამიერკავკასიიდამ 4,000,000 ფუთი პური გაიტანეს ევროპაში. ეს მაშ რა არის, თუ არ შემთხვევა!.. როგორც ერთის მერცხლის ჭიკჭიკი გაზაფხულს ვერ მოიყვანს, ისეც ერთი ეს მაგალითი საკმაო არ არის, ჩვენდა სამწუხაროდ, გული დავაჯეროთ, რომ პურის ვაჭრობამ ჩვენში სამუდამო დვრიტა დაიდო. ღმერთმა ჰქმნას, რომ ჩვენს დაუჯერებლობას სამერმისოდ საბუთი არა ჰქონდეს და პურის ვაჭრობა გაძლიერდეს ჩვენში, მაგრამ ტყუილი სიხარულიც უქმი თამასუქია და გვეშინიან ბოლოს მარტო ეს გაუქმებული სიხარული არ დაგვრჩეს ხელში და არა ვსთქვათ:

ესეღა დაგვრჩა სანაცვლოდ
მის იმედისა დიდისა.

IV

ტფილისი, 20 დეკემბერი, 1886 წ.

რომ 1886 წელს გაძლიერდა ჩვენში პურის ვაჭრობა და ჩვენის ქვეყნიდამ საქვეყნო ბაზარში 4.000.000 ფუთი პური გავიდა, - ეს ამბავი უნდა მიეწეროს სხვა მიზეზსაც იმ მიზეზთა გარდა, რაც ჩვენ წინა წერილებში მოვიხსენიეთ. ეს სხვა მიზეზნიც იმისთანავე შემთხვევითნი არიან, როგორც წინანდელნი, მხოლოდ სხვა მხრით-კი. წინანდელი მიზეზი იმაში მდგომარეობდა, რომ იმ ქვეყნებმა, რომელთაც დიდძალი პური გამოაქვთ საქვეყნო ბაზარში გასასყიდად, უმოსავლობის თუ სხვა მიზეზის გამო პური ამ 1886 წელს ნაკლებად გამოიტანეს და ბაზარს პური უჭირდა. ბაზარს პურის შოვნა გაუჭირდა და დიდი დანაკლისი იგრძნო მარტო იმით კი არა, რომ საკმაო პური არ მიიტანეს, პურის ნაკლებობა ბაზარში იმით უფრო გაძლიერდა, რომ იმ ქვეყნებმაც, რომელნიც პურის უქონლობის გამო, პურსა ჰყიდულობენ, ამ 1886 წელს უფრო ბევრი პური მოითხოვეს, იმიტომ რომ ამ წელს მოუსავლობამ საკუთარის პურისამ პურის საჭიროება გაუძლიერა. სულ ყველაზე მეტს პურს ჰყიდულობს საქვეყნო ბაზარში ინგლისი; 1884 წელს მარტო ამ ქვეყანას უყიდნია 24 მილიონი ჩეტვერტი. წლევანდელის წლის აგვისტოში ინგლისიდამ იწერებიან, რომ ამ წელს მეტად ნაკლები პური მოგვივიდაო, ასე, რომ წლევანდელი მოსავალი ორთა-შუა მოსავალზედაც ნაკლები ყოფილა. ორთა-შუა მოსავლად რომ ვსთქვათ, ავიღოთ, 100 კოდი, აი მეტნაკლებობა პურის მოსავლისა როგორ

გამოიხატება ციფრებითა. აქ ჩვენ მოვიხსენიებთ რამდენსამე წელს და ყოველგვარ ხორბალეულობას და კარტოფილსა, რომელსაც ინგლისში პურის ადგილი უჭირავს.

წელს	ხორბალი	ქერი	შვრია	კარტოფილი
1881	90	110	80	98
1882	92	95,4	105,1	96,4
1883	91,6	94	106,6	120,6
1884	112,2	98,1	94,3	108,4
1885	101,4	99,2	93,5	92,7
1886	86,8	90,5	93,5	91,7

* 1886 год в сельско-хозяйственном отношении. გვერდი 23.

აქედამა სჩანს, რომ ინგლისს, - ამ უმთავრესს პურის მსყიდველს საქვეყნო ბაზარში, - ამ უკანასკნელს ექვსს წელიწადში წლევანდელისავით უმოსავლო წელიწადი არა ჰქონია. ცხადია ამის შემდეგ, თუ ინგლისმა 1884 წელს მოინდომა 24 მილიონი ჩეტვერტი პური, როცა თითონ ორთა-შუა მოსავალზედ 12½ % მეტი პური მოუვიდა, მაშ 1886 წელს, როცა 26%-მდე ორთა-შუა მოსავალზედ ნაკლები მოუვიდა, უფრო ბევრს მოინდომებდა. საფრანგეთს 1884 წელს უყიდნია 9.200.000 ჩეტვერტი პური. წელს საფრანგეთსაც ორთა-შუა მოსავალზედ ნაკლები პური მოსვლია. გერმანიასა, ავსტრიასა, ვენგრიასა, სერბიასა, რუმინიასა, ჰოლანდიასა, ისპანიასა და ოსმალეთში ორთა-შუა მოსავალს დაჰკლებია 5%-დამ 16%-მდე. რა თქმა უნდა, რომ ეს ქვეყნებიც უფრო ბევრს პურს მოითხოვდნენ ამ 1886 წელს, ვიდრე წინა წლებში. ამ სახით, პური ნაკლებად ჰქონიათ იმათ, ვინცა ჰყიდულობენ ერთის მხრით და მეორეს მხრით იმათაც, ვინცა ჰყიდიან. მაგალითებრ, ამერიკამ 1884 წელს საქვეყნო ბაზარში გამოიტანა 30 მილიონი ჩეტვერტი, წელს კი იმოდენად ნაკლები პური მოჰსვლია, რომ ასზედ თითქმის 28% დაჰკლებია. დაჰკლებია, აგრეთვე ავსტრალიას, რადგანაც 1883 და 84 წლებში 45 მილიონი ბუშელი პური მოჰსვლია და ამ 1886 წელს კი მარტო 37 მილიონი. შორს რომ აღარ წავიდეთ, წელს მთელს ქვეყანაში ორთა-შუა მოსავლის კვალობაზედ 30½ მილიონზედ ნაკლები პური მოსულა. ცხადია, რომ ამ 1886 წელს დასავლეთი ევროპა იძულებული იქნებოდა ნება-უნებლიეთ აქეთ-იქით მიმდგარიყო, რომ საკმაო პური ეშოვნა, და აი რა მიზეზით მოაწყდა ამისთანა უგზო-უკვლო ქვეყანას, როგორიც ჩვენი მხარეა, რომელსაც პურის მიტანა საქვეყნო ბაზარში თითონ პურის ღირებულებაზედ მეტი უჯდება. ნუთუ ესეც შემთხვევა არ არის და იგი მკვიდრი ნიადაგია პურის ვაჭრობისა, რომელზედაც აუშენებია ბ-ნს არასხანიანცს ციხე-კოშკები თავის მოხსენებაში პურის ვაჭრობის თაობაზედ ჩვენში?

V

ტფილისი, 5 იანვარი, 1887 წ.

ჩვენი წერილები პურის ვაჭრობის თაობაზედ ჩვენში სავსე არ იქნება, რომ ერთი ის გარემოებაც არ წარმოვუდგინოთ მკითხველს, რომლის გამოც ჩვენში აღძრული 1885 და 1886 წელს პურის ვაჭრობა შემთხვევას უნდა მიეწეროს და არა მკვიდრად დაყენებულს წარმატებას პურის მოყვანისას. ვის არ ახსოვს, რა რიგად დაიწია ჩვენში პურის ფასმა 1884 წელს და ამ დაწეულმა ფასმა საგრძნობლად არც 1885 წელს აიწია. გარდა ამისა, თუმცა ფასები მეტად დაწეული იყო, ამ 1884 წელს თითქმის მუშტარი არა ჰყვანდა ჩვენს პურსა. აი ამისი მაზეზი რა იყო. ამ 1884 წელს პური დაჰკლებია, ჩეტვერტობით რომ ვიანგარიშოთ:

ინგლისსა და ირლანდიას	23.900.000
საფრანგეთს	9.200.000
გერმანიას	3.500.000
ბელგიასა და ჰოლანდიას	1.750.000
ისპანიასა და პორტუგალიას	500.000
იტალიასა და სიცილიას	1.500.000
შვეიცარიას	1.250.000
მექსიკას	250.000
დასავლეთ-ინდოეთს	950.000
შიდა-ამერიკას	990.000
პერუს	110.000
ბრაზილიას	250.000
სამხრეთ-ამერიკას	500.000
	სულ: 44.640.000

ამავე 1884 წელს პური მოჰმატებია

ოსმალეთს	2.750.000

ავსტრო-ვენგრიას	500.000
რუმინიას	1.000.000
რუსეთს	13.200.000
სპარსეთს	250.000
აღმოსავლეთ ინდოეთს	8.000.000
ავსტრალიას	750.000
ახალ-ზელანდიას	600.000
ჩრდილო-ამერიკის შტატებს	30.000.000
კანადას	650.000
ჩილის	750.000
ლაპლატას	200.000
	სულ: 58.650.000

ამ ციფრებიდამ სჩანს, რომ საქვეყნო ბაზარს პურისას 44.640.000 ჩეტვერტის მუშტარი ჰყოლია და გამსყიდველი-კი 58.650.000 ჩეტვერტისა. ამ სახით საქვეყნო ბაზრისათვის თოთხმეტი მილიონი ჩეტვერტი პური მეტი ყოფილა იმაზედ, რაც საჭირო იყო. აშკარაა, პურის ფასი უნდა დაცემულიყო საქვეყნო ბაზარში; აშკარაა, რაკი ჩვენს საზღვარგარეთ ამოდენად მეტი პური იყო, რომ იქაც მუშტარი ვერ ეშოვნა, ჩვენში იქიდამ პურის სასყიდლად არავინ მოვიდოდა 1884 წელს. ამან ძალიან დასწია პურის ფასი ყველგან და ნამეტნავად ჩვენში. პურის ფასის ძლიერმა დაწევამ ის შედეგი იქონია, რომ ინგლისმა ირჩია საპურედ სახნავ-სათესს მიწებზედ - პურის მაგიერ სხვა უფრო ძვირის ფასის მცენარენი რამ მოეყვანა და ამიტომაც ხვნა-თესვა პურისათვის შეამოკლა ასე, რომ ასზედ თოთხმეტი დააკლო. ამერიკაში პურის ფასის დაწევის გამო ბევრს ადგილას მოსული ყანები აღარ დამკეს და ისე მიანებეს თავი მინდვრებზედ, რადგანაც მომკისა და გალეწვის ფასადაც არა ჰქონდათ იმედი პური გაეყიდნათ. ინდოეთში 227, 481 აკრითნაკლები მიწები მოხნეს და მოთესეს. ამის გამო პურის რაოდენობამ 1885 წ. და ნამეტნავად 1886 წ. ძალიან იკლო და ფასმა აიწია. რაკი საქვეყნო ბაზარს პური შემოაკლდა იმ ადგილებიდამ, საიდამაც აქამდე მოსდიოდა პური, რა თქმა უნდა მუშტარი ყველგან დაიწყებდა ძებნას პურისას. ამის გამო პურის მუშტარი საზღვარ-გარეთიდამ ჩვენშიაც მოვიდა და მას აქეთია პურის ფასი ჰმატულობს.

აშკარაა, ეს მაგალითი და იშვიათი შემთხვევა ჭკვას ასწავლის ინგლისსაც და იმისთანა პურის ბოღაზებსაც, როგორნიც არიან ამერიკა, ინდოეთი და ავსტრალია. არასგზით მოსალოდნელი არ არის, რომ 1885 და 1886 წლებით განსწავლული ინგლისი, ამერიკა, ინდოეთი და ავსტრალია, ჩვენ თავის მუშტარს პურისას დაგვითმობს. პირიქით, ყოველს ღონეს იხმარებენ, რომ ჩვენი საკუთარი მუშტარიც წაგვართვან. ეს უსაბუთო შიში არ არის და ძალიან ჭკუაზედ ახლოა, თუ კაცი კარგად დააკვირდება მიწათმოქმედებისათვის ავკარგიანობას ჩვენის ქვეყნის გარეთ. ამ საგანზედ შემდეგს ნომერში ზოგიერთს მოსაზრებას წარვუდგენთ მკითხველსა.

VI

ტფილისი, 7 იანვარი, 1887 წ.

საკვირველი გახშირება სამიწათმომქმედო მაშინებისა ამერიკაში ხარჯს პურის მოყვანისას მეტისმეტად აცოტავებს. თითქმის არ არის იმისთანა სამუშაო მიწისა, რომ მაშინით არა კეთდებოდეს. გარდა ამისა, რომ ხარჯი იქ ამ გზით შემოკლებულია, თითონ მოსავალიც პურისა დიდია, იმიტომ რომ ცოდნით ეკიდებიან საქმეს და ყოველს სახსარს და ღონეს მეცნიერებისას ჰხმარობენ მოსავლის განდიდების და გაძლიერებისათვის. რა თქმა უნდა, ესე ყოველი იმოდენად გააიეფებს პურსა, რომ ჩვენ ამაში ცილობის გაწევა არ შეგვიძლიან. თუნდ ესეც არ იყოს, მარტო ის გარემოება, რომ ყოველი კუნჭული ამერიკისა რკინისგზით არის შეერთებული ნავთსადგურებთან და რკინისგზებით პურის გადატანა დაუყოვნებელია, სწრაფია და იეფი, - მარტო ეს გარემოება საკმაოა დააფოლოს ჩვენი პური საქვეყნო ბაზარში და იქიდამ, როგორც მეტიჩარა გამოდევნოს. ამასთან ისიც დაუმატეთ, რომ ამერიკის მიწათმომქმედს დაუჯერებლად იეფი კრედიტი აქვს სახელმწიფოსაგან, ასე რომ გაჭირების დროს მიწათმომქმედი სუბუქად და ადვილად ხელს ინაცვლებს. ამას ისიც ზედ დაურთეთ, რომ დიდს აღებ-მიცემობაში საზოგადოდ და პურისაში საკუთრივ პატიოსნება და ნამუსიც დიდს საქონლად მიაჩნიათ ამერიკაში. ჩვენებური ვაჭარი ისე თითქმის არ გაჰყიდის, რომ მუშტარი არ მოატყუოს და ამით ეხტიბარი არ გაიფუჭოს სამერმისოდ. აქ ჩვენში ვაჭრობა მოტყუებაზედ უფროა დამყარებული, ვიდრე იმის ცდაზედ, რომ საქონლის სიკეთით და იეფობით მუდამი მუშტარი აიჩინოს კაცმა და თავნის ხშირად და ბევრჯელ გადატრიალებით იმდენი მოიგოს, რამოდენისაც ერთხანად ვაჭარს სიხარბე აქვს. ამერიკელი ვაჭარი ცოტა სარგებელსაც სჯერდება, რადგანაც იქ თავნი იეფია და ამასთან ისეთი ეხტიბარი და ნდობა აქვს ევროპიის ვაჭრებთან, რომ უნახავადაც მარტო ერთის დეპეშით მილიონების პურსა ჰყიდის და ჰყიდულობს, და დარწმუნებულია, რომ არც ერთსა და არც მეორეში არც თითონ მოსტყუვდება და არც სხვას მოატყუებს.

ყოველივე ეს იმისთანა გარემოებაა, რომ ამერიკის პურის ვაჭრობა ჩვენს ვაჭრობას პურისას არ ახეირებს საქვეყნო ბაზარში, თუ ერთი უბედური წელიწადი არ შეხვდა ამერიკასა.

მეორე დიდი ბოღაზი პურისა ინდოეთია, რომელსაც დღეს თითქმის მესამე ადგილი უჭირავს პურის საქვეყნო ბაზარში. ინდოეთში მუშა ძლიერ იეფია, და თუმცა დიდი სასიხარულო აქ არა არის-რა, მაგრამ ამ იეფობის გამო პურის მოყვანაც იეფად უჯდებათ. თვითონ მიწები ძლიერ ნაყოფიერია და ცდა ინგლისელებისა, რომ პურის ვაჭრობაში ინდოეთმა თუ არ აჯობოს ამერიკას, ბევრით აღარას ჩამორჩეს-რა, ამაო ცდა არ არის. ჯერ ეს წარმოიდგინეთ, რომ იქ ათას-ხუთასი მილიონი დესეტინა მშვენიერი მიწა ჯერ თავისუფალია, უქმად არის და ელის კაცის მარჯვენა ხელს, რომ სულ საყანედ გადაიქცეს. გარდა ამისა, ინდოეთი ევროპის ბაზარზედ უფრო ახლოა, ვიდრე ამერიკა. ეს გარემოება პურის გადატანის ფასს ჰცვლის ინდოეთის სასარგებლოდ და ამერიკის საწინააღმდეგოდ. გარდა ამისა, ინგლისელები ჰცდილობენ ინდოეთის შიდა გზები იმოდენად კარგი იქონიონ, რომ პურის გამოტანა შიგნიდამ ნავთსადგურებამდე ბევრი არა ჰჯდებოდეს. იმის მაგალითად, თუ რამოდენად მარჯვედ მიჰყავთ ინგლისელებს ამ მხრით საქმე, საყურადღებოა შემდეგი ციფრები. 1853 წელს ინდოეთში რკინისგზები სულ 20½ ინგლისური მილის მანძილზედ იყო; 1860 წ. 839 მილი რკინისგზა ჰქონდათ უკვე; 1870 წ. - 4,775; 1895 წ. - 6,519 და 1881 წლის დასასრულს - 9,875. ესე სწრაფათ კეთება რკინისგზებისა ამ სიდიდე მანძილზედ იმ ქვეყანაში, საცა იმოდენა სიმრავლეა მკვიდრთა და იმოდენა ბუნებური სიმდიდრეა, აშკარად გვაჩვენებს იმას, თუ რა ბედი მოელის ინდოეთს საქვეყნო ბაზარში საზოგადოდ და პურის ვაჭრობაში საკუთრივ. თითქმის ამისთანა სახეირო გზაზედვე სდგას ავსტრალიაც, ეს მეოთხე ბოღაზი პურისა, და მოდით და თქვენ იქონიეთ იმედი, რომ, თუ არ უეცარი და იშვიათი რამ უბედურება ჩამოთვლილ ქვეყნებისა, სხვა რაიმე აიძულებს საქვეყნო ბაზრის მუშტარს ამ ბოღაზებს პურისას თავი დაანებოს და ჩვენში მოვიდეს სავაჭროდ!.. ამ იშვიათის უბედურობის იმედით ნურავინ ნუ მოსტყუვდება და ხვნისა და თესვის რაოდენობა მარტო შინაურს ბაზარზედ გაიანგარიშოს. თორემ თუ წასცდა და ამ 1885 - 1886 წლების იშვიათს მაგალითებს მიჰყვა, პური ამბრებში დაულპება და ზარალის მეტს არასა ჰნახავს. იმას აღარ ვიტყვით, რომ არც ამ წლების ფასებმა პურისამ იმოდენად აიწია, რომ დიდად სახარბიელო ყოფილიყო მიწათმომქმედისათვის. თუ ეს ასეა დღეს, როცა ასეთი იშვიათი და ჩვენთვის სახეირო წელიწადები შეგვესწრო, რა უნდა ვიგულისხმოთ მაშინ, როცა რუსეთს, ამერიკას, ინდოეთს, ავსტრალიას და სხვა ქვეყნებს თავისი ორთა-შუა მოსავალი მოუვათ!.. მაშინ ის იქნება, რაც 1884 წ. მოგვივიდა: შინ სახმარზედ ნამეტანი პური ფუთი შვიდ შაურად, ორ აბაზად და ცხრა შაურად ძნელად იყიდებოდა და ეს თითქმის მარტო მომკისა, კალოზედ მიტანის და გალეწვის ფასსაც არ ააყენებს; ხვნა-ფარცხვა, თესლი, ღალა კი ტყუილ-უბრალოდ იკარგება სამუდამოდ. აშკარაა, ჩვენი ქვეყანა ამ მხრით წელს ვერ გაიმაგრებს. ჩვენ მარტო იმას უნდა ვეცადოთ, - პური იმოდენად მოვიყვანოთ, რომ სასყიდელი არ გაგვიხდეს ჩვენ და ჩვენს შინაურს ბაზარს ეყოს. მიწათმოქმედება და საზოგადოდ სოფლის მეურნეობა ჩვენი სხვა იმისთანა საგანზე უნდა მიიქცეს, რომლის გამოც ჩვენთან ცილობის გაწევა საქვეყნო ვაჭრობაში ძნელია. ადგილი და ჰავა ამის ნებას გვაძლევს. სხვა რომ არა ვსთქვათ-რა, აი თუნდ ავიღოთ მაგალითად ღვინო. ამაში ჩვენ ბევრნი მოცილენი ვერ ამოგვიჩნდებიან და თუ ამოგვიჩნდებიან, აქაურის ღვინის სიკეთე - ღონეს გვაძლევს ბრძოლისათვის და იმედს გამარჯვებისას.